

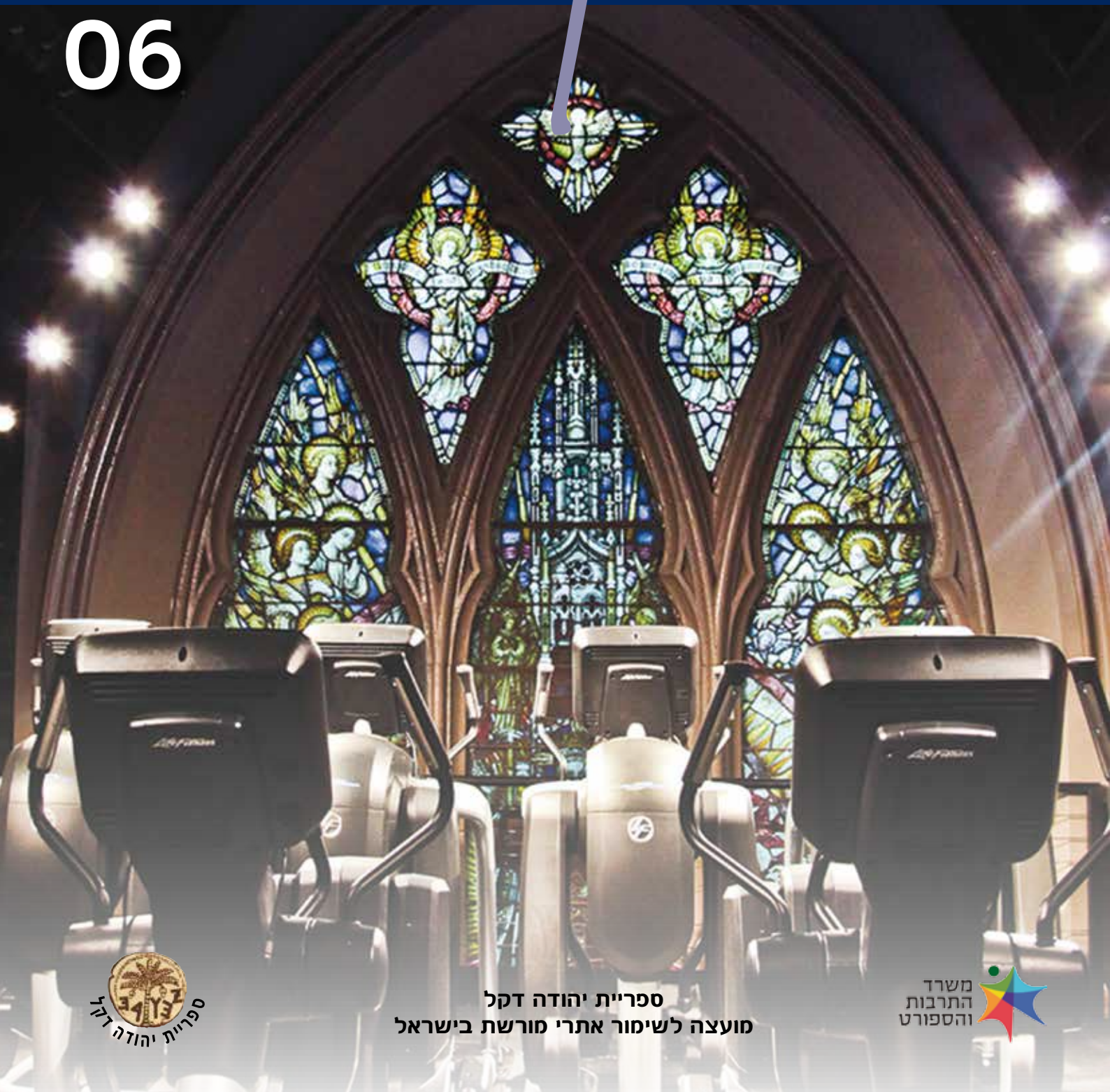
מועצה לשימור
אתרי מורשת בישראל

אתרים

המשכן

כסלו תשע"ז, דצמבר 2016
www.shimur.org.il

06

ספריית יהודה דקל
מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

מוזיאון היסטורי בבית היסטורי: יתרונות וקשיים

הצירוף "מוזיאון היסטורי" יכול להתייחס לתפקוד ולפריטים המייצגים ומבטאים אותו, ויכול להתייחס לנכס המורשת עצמו, שהוחלט לשמרו. ההגדרה מוזיאון היסטורי באתרו מעידה על קרבה כלשהי המתקיימת בין הנכס ההיסטורי לבין ההחלטה שתכולתו המוזיאלית ועיצובו ישמשו לתפקוד מוזיאלי, תפקוד ששינה פנים במהלך השנים, ומ"קופסה" שמטרתה להכיל פריטים ולשמרם הפך למרכז חברתי-חינוכי פעיל. כאשר הקרבה מלאה, והתפקוד המוזיאלי העכשווי נשען על תפקוד הנכס בעבר, המבנה אינו נדרש לשינויים מרחיקי לכת והפגיעה בערכיו ההיסטוריים והעיצוביים יכולה להיות מזערית. באלה נכללים בית מגורים שחפציו המוזיאליים מתעדים את אורחות החיים של דמות היסטורית או של המשפחה שהתגוררו בו, או מוזיאון לתיעוד קהילה שבית המשפחה מייצגה והופך לאנדרטה חיה לקהילה שאיננה עוד. כאשר מדובר בתפקוד מוזיאלי שנושא רחוק מהשימוש האוטנטי של הנכס, למשל אוסף של פרטי אמנות, פרטי טקסטיל, ממצאים ארכאולוגיים, בוטניים וזואולוגיים, השינויים הנדרשים כדי להתאים את המבנה לתפקודו יכולים לפגוע בערכי הנכס. משום כך בחינת המתח המתקיים בין הנכס האוטנטי לבין תפקודו המוזיאלי - הפריטים שנאצרו בו והפעילויות הנלוות - מחייבת שיקול דעת ולמידה. בית החצר, שהפך למוזיאון המכנס בין כתליו פריטים היסטוריים, אתנוגרפיים וארכאולוגיים, משמש מרכז לפעילות חינוכית וגם נועד להנציח קהילה, הוא דוגמה להתלבטויות שכאלה.

מוזיאון חצר היישוב הישן: מבנה מגורים שהפך למוזיאון היסטורי

אורה פיקל-צברי

מוזיאון חצר היישוב הישן סמוקם בבית חצר ברובע היהודי בירושלים במבנה עתיק בן מאות שנים. המבנה, התצוגה והחללים מספרים את סיפורם של אנשי היישוב הישן בירושלים שבין החומות. בשנת 1976, הודות לאוסף הרהיטים והחפצים שקובצו לתוכו, הפך המבנה הישן למוזיאון, והמפגש בינו לבין החפצים האצורים בתוכו האדיר את ערכו ההיסטורי. מטרת מאמר זה היא לתאר את גלגוליו של הבית ואת הפיכתו למוזיאון, אך גם לתהות על החלטות שהתקבלו במהלך השנים באשר לשינויים שנדרשו כדי להתאים את בית החצר לתפקודו החדש ולעיצובו, על חסרונותיהם ויתרונותיהם.

מילות מפתח: מוזיאון בונס היסטורי, תהליך קבלת החלטות, תמורות והתחדשות

ראש העיר טדי קולק (משמאל) והתורם מנדל קפלן, ביום פתיחת המוזיאון באדיבות הקרן לירושלים

שאפפה את המשפחה בעת הפתיחה החגיגית של המוזיאון, וכיצד קולק הנרגש צחצח את נעליו של אביה, מנדל קפלן, כדי לבטא את הכבוד שרחש לו ולתרומתו.

במשך שנים נחשב המוזיאון ל"מוזיאון של משוגע לדבר". וינגרטן לא חסכה מאמץ באיסוף חפצים. בשיתוף אוצרת המוזיאון באותם הימים, דניאלה לוכסמבורג, הגדילה את אוסף המוזיאון והוסיפה לו רהיטים, כלים, לבוש, מצעים ומיני פריטים המזכירים את חיי הקהילה היהודית בעיר העתיקה לפני 1948. וכך תיאר זאת יהושע: "נדמה כי כלים אלו שנאספו מבעלי בתים שונים, עומדים כיום בפני קהל המבקרים מבוששים ונכלמים, לשונם עילגת וכאילו ניטל מהם כוח הדיבור כדי לספר את הקורות אותם בעבר" (שם: 10). ועוד כתב:

אין כאן כלים נאים המרחיבים דעתו של אדם [...] יש כאן כלים שהזקנה קפצה עליהם, מלבושים בהם התעטפו בניהם של שומרי החומות של ירושלים. מהם מטולאים ומהם שדהו מזוקן. אולם על אף "עוניים ודלותם" השמחה שוכנת בהם, ונדמה כי חשים הם כי "שבו לגבולם" למקום שבו נולדו וחיו (שם: 12).

מנתונים על מספרי המבקרים מתברר שבשנותיו הראשונות היה המוזיאון אטרקציה תיירותית. העובדה שהיה אתר התיירות הראשון ברובע היהודי המתחדש בעיר העתיקה עשתה אותו אבן שואבת לתיירים מהארץ ומחול. עם פרוץ האינתיפאדה הראשונה חלה ירידה

פתח דבר

לאחר מלחמת ששת הימים, עוד בטרם נדמו הדי התפוצצויות בעיר העתיקה, ליוותה גב' רבקה וינגרטן את ראש הממשלה לוי אשכול בסיוור ברובע היהודי. בין הסמטאות התגלה לגב' וינגרטן ולאחותה מאשה בית ילדותן, מבנה עתיק בן כ-500 שנה. עם תום אותה מלחמה גמלה בלבה של רבקה וינגרטן ההחלטה להקים במבנה זה מוזיאון "במטרה להנציח במידת האפשר את העבר" (אצל לוכסמבורג, 1981: 6).

בר ורובין טענו כי במרחב הרובע היהודי הוקדשו מחשבה ומקום להנצחת החיים היהודיים שהתקיימו בו עד תש"ח (בר ורובין, 2011: 86). הם הביאו לדוגמה את בית החצר העתיק שכונה "חצר אור החיים", על שם המקובל רבי חיים בן עטר שהתגורר בו במשך כשנה, עד פטירתו בשנת 1743. מבנה עתיק זה הוא אחד המבנים הבודדים ברובע היהודי ששרדו את מוראות מלחמת העצמאות ואת שנות ההזנחה בתקופת השלטון הירדני בירושלים.

המוזיאון נפתח לציבור ביום ירושלים בשנת 1976, והיה למוזיאון הראשון שהוקם בעיר העתיקה לאחר מלחמת ששת הימים. גב' וינגרטן, יוזמת הרעיון, מונתה על-ידי הוועד המנהל למוזיאון.

הפיכתו של בית החצר למוזיאון

הקדמה לספרו **סיפורו של הבית הספרדי ברובע היהודי בעיר העתיקה של ירושלים**, שנכתב במיוחד עבור המבקרים במוזיאון, ציין יעקב יהושע (1905-1982) את המטרה שלשמה הוקם המוזיאון:

לאחר איחודה של ירושלים, התכנסו חברי האגודה המייסדת של חצר היישוב הישן בלשכת ראש העיר מר טדי קולק, ביום י"ב בחשוון תשל"ב (31.10.71) ודנו על "יסוד וניהול מוזיאון, שיכיל חצר משוקמת המתארת ומציגה את חייהן של משפחות יהודיות מהיישוב הישן, שהתגוררו ברובע" (יהושע, 1976: 2).

לצד טדי קולק והקרן לירושלים שעמד בראשה נרתמה להקמת המוזיאון משפחת קפלן מדרום אפריקה, שהחליטה להנציח את זכר ראש המשפחה יצחק, תרמה כסף רב וגם זכתה שהמוזיאון ייקרא על שמו. שרון קפלן-ברקלי, נכדתו של יצחק, סיפרה לימים על ההתרגשות

תצוגה במוזיאון. צילום: רן ארדה

אלא שבעידן שבו מוזיאונים שינו את מעמדם, ואינם רק בית נכות לריכוז חפצים ופריטים ולשמירה עליהם אלא מקומות מפגש, מרכזי פעילות וחוויה, נדרש גם מוזיאון זה להשתנות. ואכן, כדי להישאר רלוונטי לקהל המבקרים צוות המוזיאון אינו שוקט על שמריו, ופעמים אחדות בשנה מתקיימים מפגשים לסיעור מחות עם הוועדה המדעית והוועדה החינוכית שלו. בשנים האחרונות מנסה צוות המוזיאון להתמודד עם השינויים שהזמן גרם באמצעים שונים, ובהם סיורים תאטרליים ומוזיקליים. סדנאות מספרי סיפורים ומפגשי משוררים במוזיאון הניבו את התערוכות "מוזות במוזיאון" ו"סיפורים יוצאים מן הכלים".

פעילות חינוכית. צילום: יואל וייס

במספר המבקרים במוזיאון, אך לאחריה הוא שב לתפקד כמרכז תיירותי-חינוכי.

מעיון במסמכים בארכיון המוזיאון עולים הלבטים של אוצרו ומנהליו במשך השנים, ורצונם לחדשו ולהתאימו לרוח הזמן. בארבעים השנים שחלפו מאז פתיחתו לקהל לא קפא המוזיאון על שמריו. כדי למשוך למוזיאון קהל מבקרים חדש יזמה גליה גביש, האוצרת והמנהלת של המוזיאון לאחר פרישתה של וינגרטן בשנת 1994, תערוכות מתחלפות לצד תערוכות הקבע. תערוכות אלו שופכות אור על נושאים המתקשרים להווי החיים של היישוב הישן הירושלמי מהיבטים היסטוריים-אתנוגרפיים, לדוגמה: לחם, טיפת חלב, דפוס מונוון, חתונות ועוד.

המוזיאון מוכר על-ידי משרד התרבות והספורט, מומלץ מפמ"ר היסטוריה, והוא מקיים בין כתליו פעילויות חינוכיות לתלמידי מערכת החינוך, השתלמויות למורים וימי עיון, ומוציא לאור פרסומים בנושא היישוב הישן. בשנת 2015 ביקרו במוזיאון כ-30 אלף מבקרים. זהו קהל מגוון הכולל גמלאים, תלמידי בתי ספר, חיילים, יחידים ומשפחות.

תהיות

ה החלטה להפוך מבנה מגורים למוזיאון היסטורי נתקלה בעבר ונתקלת גם כיום בקשיים רבים. חלליו קטנים, המעברים בין התצוגות צרים, המבנה אינו יכול לארח קבוצות גדולות, וקשה לשמרו ולשמור על תנאים מוזיאליים אידאליים. המוזיאון שוכן בלב שכונת מגורים, כך שעליו להתחשב בשכנים ולא לקיים פעילויות בשעות מאוחרות.

אמנם אפשר לטעון שבתקופה מאתגרת של קדמה ושינויים טכנולוגיים מואצים יש מקום למוזיאונים קטנים, אינטימיים, המספרים את סיפורה של שכונה או קהילה שנעלמה. העובדה שהמבנה ספון בתוך סמטה צרה, חדריו קטנים וחפציו ישנים מקנה לו את ייחודו, והוא מעין שמורת טבע שהזמן בה קפא מלכת.

בחדר היולדת. תערוכת "מוזות במוזיאון". צילום: רן ארדה

פעילות משפחתית במוזיאון. צילום: יואל וייס

את מקומן של הכתוביות הקלסיות החלו לתפוס טאבלטים, המנגישים את המידע למשתמש באופן טוב יותר (אפשר להגדיל ולהקטין את הכיתוב והתמונה בהתאם לצורכי המשתמש). בבניית הפרוגרמה לחידוש פני המוזיאון שנכתבה בחודשים האחרונים הובאו בחשבון בעיות השימור של המבנה והאוסף, התאמה לצרכים המשתנים של קהל המבקרים, התכנים והאיזון הנכון בין הטכנולוגיה לבין יצירת תחושה של זמן שעמד מלכת. בראשית 2016 חודשה תערוכת בעלי המלאכה במוזיאון, המוצגת זה כשני עשורים, ונוספו לה פריטים חדשים. באופן מפתיע, התבוננות בקטלוג המוזיאון מראשית שנות השמונים מראה שלא חל כמעט שינוי בפריטים שהרכיבו את התערוכה, אך אמצעי התצוגה הנוכחיים בה שייכים למאה ה-21.

לסיכום, מוזיאון המתקיים במבנה היסטורי לשימור נאלץ להתמודד עם בעיות מורכבות, החל בשימור המבנה מבחינה פיזית ואותנטית וכלה באופי הפריטים, בתצוגה ובפעילות המתקיימת בה. כדי לא לפגוע באותנטיות חייבת להיות הלימה בין המבנה, התצוגה והפעילות. בעידן שבו הטכנולוגיה מחדשת פניה חדשות לבקרים ההתמודדות היא יום-יומית, מאתגרת ומחייבת חשיבה מחוץ לקופסה.

* אורה פיקל-צברי היא אוצרת מוזיאון חצר היישוב הישן; מסיימת לימודי תואר שני במחלקה ללימודי ארץ ישראל בבר-אילן; בין התערוכות שאצרה: "טיפת חלב", "מיבנה לירושלים", "חזון ומעש - סיפורה של משפחת סלומון", "פסקויל", "מוזות במוזיאון", "בסימן טוב" ועוד.

museum-o@015.net.il

בר, ד' ורובין, ר' (2011). נוף במאבק: הרובע היהודי בעיר העתיקה של ירושלים אחרי שנת 1967. זמנים, 113, 78-89. יהושע, י' (1976). סיפורו של הבית הספרדי ברובע היהודי בעיר העתיקה של ירושלים. ירושלים: ראובן מס. לוכסמבורג, ד' (1981). קטלוג מוזיאון חצר היישוב הישן.

* עמוד 139: תערוכת "בעלי מלאכה". צילום: רן ארדה